

Lucylla Pszczołowska

Biernat z Lublina - poeta stroficzny

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 53/4, 477-479

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZAGADNIENIA JĘZYKA ARTYSTYCZNEGO

LUCYLLA PSZCZOŁOWSKA

BIERNAT Z LUBLINA — POETA STROFICZNY

Dialog Palinura z Karonem, przypisywany Biernatowi z Lublina, traktowany był dotychczas przez wydawców i przez badaczy jak utwór stychiczny. Kazimierz Budzyk, który najobszerniej zajmował się *Dialogiem*¹, interpretuje nawet — z racji jego rzekomo stychicznego układu — postać rymów i odstępstwa sylabiczne w tym utworze inaczej niż w pozostałych wierszowanych dziełach Biernata. Stychiczność *Dialogu Palinura z Karonem* posłużyła też Budzykowi jako jedna z przesłanek tezy, że ten utwór powstał wcześniej niż stroficzny *Żywot Ezopa* i stroficzne *Bajki*².

W druku odnalezionym przez Franciszka Pułaskiego *Dialog* ma istotnie kształt stychiczny. Nie może to jednak stanowić żadnego dowodu, że jest on utworem o stychicznej, a nie stroficznej strukturze. Postać graficzna, jak wiadomo, nie odgrywała w tym okresie decydującej roli ani dla pisarza, ani — tym bardziej — dla drukarza. Drukowano wiersze nie tylko zmieniając układ stroficzny na stychiczny, ale w ogóle lekceważąc podział na wersy. Co najwyżej zaznaczano wówczas początek wersu lub tylko początek strofy czcionką innego kroju czy koloru.

Aby się przekonać, jaka jest naprawdę postać wersyfikacyjna *Dialogu*, trzeba go zestawić ze współczesnymi mu poematami pisanymi 8-zgłoskowcem regularnym lub względnym. Z jednej strony — ze współczesnym mu utworem niewątpliwie stroficznym, z drugiej — z utworem uważanym za stychiczny. Jeśli chodzi o utwór stroficzny, to najbardziej właściwy dla porównania jest tu *Żywot Ezopa*, ale ze stychiką sprawa będzie trudniejsza: stychicznych poematów bardzo bliskich datą powstania w stosunku do hipotetycznego terminu napisania

¹ K. Budzyk, *Przełom w rozwoju polskiego wiersza. Biernat z Lublina*. W: *Studia z zakresu nauk pomocniczych i historii literatury polskiej*. T. 2. Wrocław 1956, s. 5—93.

² *Ibidem*, s. 82.

Dialogu nie ma. Jest utwór wcześniejszy: *De morte prologus* i późniejszy: *Krótką rozprawą* Reja. Z tymi dwoma zatem utworami będzie można porównać strukturę *Dialogu*.

Najpierw zestawienie „rachunkowe”. W tekście *Dialogu Palinura z Karonem*, takim jak się go wydaje z odpisu Pułaskiego, jest w sumie 26 kwestii. Spośród nich 23 — to kwestie pełne, w których wersów nie brakuje (ewentualnie są ślady wszystkich wersów kolejnych, choćby w postaci jednego wyrazu czy czasem części wyrazu). W tych 23 zachowanych w całości kwestiach nie ma ani jednej, która liczyłaby mniej niż 4 wersy (takich 4-wersowych wypowiedzi jest 9). Długość pozostałych kwestii jest zawsze jakąś wielokrotnością 4 wersów. Z 17 kwestii *De morte prologus* dwie najkrótsze mają co prawda także po 4 wersy, ale liczba wersów w 13 kwestiach spośród 15 pozostałych nie jest podzielna przez 4. W *Krótkiej rozprawie* ani jedna kwestia nie liczy mniej niż kilkanaście wersów, a podzielność liczby wersów jakiejś kwestii przez 4 jest jakby dokładnie przypadkowa: na 14 wszystkich kwestii 7 jest wielokrotnością 4 wersów. Już same te dane każą się domyślać istnienia w wierszu *Dialogu* jakiejś wewnętrznej organizacji, nieobecnej w dwóch porównywanych z nim utworach.

Przypuszczenia te potwierdza analiza składniowej budowy wiersza. W 8-zgłoskowcu sylabicznie względny czy regularnym 4-wersowa strofa stanowi z zasady całość zamkniętą składniowo, o rymach *abab*. W *Żywocie Ezopa* w 95% wypadków koniec strofy jest zarazem końcem wypowiedzenia. Liczba strof, w których koniec wypowiedzenia znajduje się po drugim wersie, czyli strof „rozłamanych” na pół przez granicę składniową, stanowi 57%.

W *De morte prologus* i w *Krótkiej rozprawie* stosunki między budową składniową wiersza i jego układem przedstawiają się inaczej. Staje się to wyraźne, gdy się podzieli tekst każdej kwestii na 4-wersowe odcinki i rozpatrzy się ich rozczłonkowanie składniowe. I tak w *De morte prologus* mocne granice składniowe (granice wypowiedzeń) po każdym czwartym wersie stanowią 78,5%, ale tyleż samo niemal — po drugim wersie każdej kolejnej czwórki, tj. 75,5%. Tokiem dominującym jest tu więc dystychiczność składniowa: wypowiedzenie najczęściej obejmuje 2 wersy. W *Krótkiej rozprawie* dystychiczność jest nieco mniejsza, ale także wyraźna. W 80,5% wypadków ostatni wers każdej czwórki, a w 70% drugi wers każdej czwórki wierszowej kończą się wraz z wypowiedzeniem.

A oto jak na tym tle przedstawia się *Dialog Palinura z Karonem*. Ostatni wers każdej kolejnej czwórki wierszowej zamyka się tu mocną granicą składniową w 89% wypadków, a drugi wers w każdej czwórce — tylko w 36%. Wskazuje to na istnienie w *Dialogu* 4-wersowych

całostek składniowych o rymie *aabb*, które, tak jak i w *Ezopie*, powinno się traktować jako strofy. W porównaniu z *Żywotem Ezopa* — *Dialog* posiada więcej odstępstw od zasady organizowania materiału językowego w 4-wersowe wypowiedzenia, ale z kolei słabsza jest tu tendencja do rozłamywania strofy na 2 dystychy.

Ustalenie stroficznego układu *Dialogu Palinura z Karonem* nie daje bezpośrednio żadnych podstaw do wnioskowania o czasie powstania utworu³, wskazuje tylko na konieczność rozpatrywania odstępstw sylabicznych i postaci akcentowej klauzul *Ezopa*, *Bajek* i *Dialogu* na wspólnej płaszczyźnie wiersza stroficznego. Może ono natomiast rzucić nieco światła na niejasną dotąd sprawę autorstwa *Dialogu*. Skoro *Żywot Ezopa* i *Bajki* — niewątpliwe dzieła Biernata z Lublina — mają kształt stroficzny, to jest bardzo prawdopodobne, że stroficzny (i także w głównym swoim zrębie 8-zgłoskowy) *Dialog* został przez niego napisany. Tym bardziej, że stroficzny układ tak długiego utworu dialogowego jest rzeczą równie rzadką, jak w wypadku *Ezopa* i *Bajek*.

Biernat z Lublina, jako autor *Żywotu Ezopa*, *Bajek* i *Dialogu Palinura z Karonem* byłby więc poetą o określonej „manierze wersyfikacyjnej”: poetą posługującym się wyłącznie wierszem 8-zgłoskowym sylabicznie względnym, ukształtowanym w 4-wersowe strofy.

³ Wydaje się, że nie może o tym przesądzać także obecność lub nieobecność innej cechy, związanej ze składniowym wypełnieniem wiersza: silnych działów składniowych wewnątrz wersów. Dla *Budzyka* (*op. cit.*, s. 53 i 80) niemal zupełny brak w *Dialogu* wersów rozłamanych przez koniec wypowiedzenia, wobec licznych takich wypadków w *Żywocie Ezopa* i w *Bajkach*, jest jednym z dowodów najwcześniejszego powstania *Dialogu*. Nie można się z tym zgodzić przede wszystkim dlatego, że silne działy składniowe powstały w wersach *Żywotu Ezopa* i *Bajek* niemal wyłącznie jako rezultat zapowiadania mowy niezależnej, a więc wprowadzenia elementów dialogu. Zrozumiałe, że nie występują one w utworze, który z założenia jest już dialogiem, tj. ma tekst podzielony na kwestie. Gdyby zresztą kończenie wypowiedzenia wewnątrz wersu miało świadczyć — niezależnie od specyfiki gatunku literackiego — o jakimś wyższym stopniu rozwoju techniki wierszowej, większej swobodzie poetyckiego rzemiosła, to powinniśmy się spodziewać wielu takich rozłamanych wersów w *Krótkiej rozprawie*, a tam jest ich zaledwie kilka.